

**Канцелярські установи Слобідської України
другої половини 60-х рр. XVIII ст.: особливості функціонування та персональний склад службовців**

Як відомо, у Російській імперії губернська канцелярія була місцевим виконавчим органом, який діяв при губернаторі й забезпечував всю секретарську роботу²⁸. Початок функціонуванню цих установ було покладено реформами Петра I. Указом від 18 грудня 1708 р. територію держави було поділено на 8 губерній [1, 123], які очолили генерал-губернатори (в Інгермоландській, з 1710 р. – в Петербурзькій і Азовській губерніях) та губернатори¹. На посаду губернатора призначав особисто монарх. Відповідно губернатор підпорядковувався монархові та Сенату (тільки з 1802 р. ця посада почала поступово перетворюватися на структуру Міністерства внутрішніх справ).

Першопочатково губернатор зосередив у своїх руках найвищу адміністративну, поліційну, фінансову й судову владу, також командування усіма військами на території підпорядкованої йому губернії. У здійсненні повноважень йому допомагали віце-губернатор, ландрихтер і губернська канцелярія. Штат останньої спершу складала дяки та піддячі, яких пізніше змінили секретарі та кілька канцеляристів для ведення таємної кореспонденції з Воєнною й Іноземною колегіями⁹. Губернатор мав бути присутнім при розгляді всіх «державних і цікавих справ». Розпорядження верховних органів влади надходили до губернатора в формі «указів», свої звернення до Сенату він оформляв як «донесення»; провінційна влада зверталася до нього через «відписки» («отписки»), натомість від нього до нижчих управлінських ланок надходили «ордери» і «пропозиції» («предложения») [там само]. У своїй діяльності губернатор мав керуватися спеціальними інструкціями, наказами та настановами. Серед останніх, окрім указу 1708 р., віховими стали Інструкція від 12 вересня 1728 р. (обмежила військову компетенцію функцією комплектування армії – проведенням рекрутського набору – та закріпила статус вищого органу управління й суду в губернії) та «Настанова губернаторам» від 21 квітня 1764 р. Останній документ суттєво розширив владні повноваження губернатора і закріпив за ним статус «голови й господаря» губернії. У часовому

полі дії цієї «Настанови» було введено губернській устрій на території п'яти Слобідських полків.

Адміністративно-територіальну реформу в Росії, започаткована в 1708 р., продовжили в 1719 р.: кожну з 11 губерній було поділено на провінції (всього 45, невдовзі – 50⁷). Найважливіші провінції очолили генерал-губернатори і губернатори, решту – воєводи. Статус воєводи як вищого управлінця в провінціях та повітах підтвердила Інструкція 1728 р.; свої повноваження він мав здійснювати через провінційну або воєводську канцелярії. Відповідно до «Настанови» 1764 р. функції воєводи в очолюваній ним провінції охоплювали, подібно до губернатора в підпорядкованій йому губернії, адміністративну, управлінську, поліційну, наглядову й загалом «майже всі функції держави»⁷.

Унаслідок реформ грудня 1764–липня 1765 рр. козацький устрій Слобідської України було ліквідовано¹⁰. На основі Ізюмського, Острогозького, Охтирського, Сумського та Харківського козацьких полків сформували п'ять гусарських⁵. Обшири колишніх Слобідських полків утворили Слобідсько-Українську губернію з центром у Харкові. До складу новоствореної губернії увійшли Ізюмська, Острогозька, Охтирська й Сумська провінції та шість комісарств «Харківського відомства» («Харьковского ведомства» чи «Харьковского уезду») ⁹. Кожна провінція, у свою чергу, поділялася на одне міське («городовое») та чотири або п'ять повітових («уездных») комісарств³⁰.

Відповідно до нового адміністративного поділу, управлінську структуру краю сформували: Слобідсько-Українська губернська канцелярія, Ізюмська, Острогозька, Охтирська й Сумська воєводські провінційні канцелярії, двадцять три повітові (Балаклійське, Куп'янське, Печенізьке, Сватолуцьке – в Ізюмській провінції; Бирючанське, Калитвянське, Осинівське, Миловатське, Уривське – в Острогозькій провінції; Боровенське, Богодухівське, Котелевське, Краснокутське – в Охтирській провінції; Білопільське, Лебединське, Межиріцьке, Миропільське – в Сумській провінції; Вільшанське, Липцівське, Мереп'янське, Перекопське (з лютого 1766 р. – Валківське [15, арк. 74]), Хотомлянське (певний час іменувалося Салтівським [21, арк. 81–83]) – у комісарствах «Харківського відомства» [2, 550–554]) та п'ять міських (Ізюмське, Острогозьке, Охтирське, Сумське та Харківське) комісарських правлінь³¹. Чотири воєводські провінційні канцелярії та шість комісарств «Харківсь-

кого відомства» підпорядковувалися безпосередньо Слобідсько-Українській губернській канцелярії.

У доповіді сенаторів Я. Шаховського, П. Паніна й А. Олсуф'єва «Об устройстве новоучрежденной Слободской губернии» від 20 травня 1765 р. підкреслювалося, що слобідсько-український губернатор і губернська канцелярія мають діяти «против изданной всех российских губерний Генеральной Инструкции губернатору», а провінційні воєводські канцелярії Слобідської було засновано «на точном во всем по генеральном положенню на все провинции штате чинов и с их окладным жалованьем, определяя в оные и прокуроров их великороссийских»³². Як впливає з «Инструкции Слободской губернии губернатору с губернской и провинциальными канцеляриями» від 6 липня 1765 р., особливий акцент у повноваженнях місцевого губернатора та підпорядкованих йому установ було зроблено на виконанні фіскальної функції – забезпеченні вчасного й у повному обсязі надходження подушного до державної скарбниці. Також губернатор та посадовці губернської і провінційних канцелярій мали дбати про підготовку краю до проведення Генерального межування (передовсім, зібрати відповідну документацію – грамоти, укази, купчі), забезпечення земельними наділами тих військових обивателів, які мали недостатньо землі (а решту «лежашую в песте полковой дачи землю описать»), і здійснення контролю щодо поземельних операцій загалом. До їхніх обов'язків належало також слідкувати за збереженням заповідних лісів і виваркою горілки тільки в українських поселеннях, турбуватися про опіку над малолітніми сиротами й про поширення науки в краю (в Харківському колегіумі відповідно до цієї інструкції з'явилися «прибавочные классы» – французької і німецької мов, математики, геометрії і малювання, інженерства, артилерії й геодезії).

Безпосередньо Слобідсько-Українську губернську канцелярію було створено на основі Харківської полкової канцелярії. Про це маємо згадки в документах. Так, у донесенні харків'янина Григорія Пономаренкова від 13 лютого 1766 р. йдеться про призначення його батька ктитором Успенської церкви м. Харкова, здійснене «бывшей Харьковской полковой канцелярией, кои н[ы]не переименованная Слободскою-Украинскою губернской канцеляриею»²². У донесенні підпрапорного колишнього Харківського козацького полку Трохима Малеева від 16 січня того ж року йдеться про призначення останнього в 1763 р. «в бывшую Харьковскую полковую ка-

нцелярию в писцы, в которой должности и по переименовании оной в помянутой Слободской губернской канцелярии при письменных делах и по ныне нахожусь»²².

«С властїю губернаторскою» Слобідсько-Українську губернію і відповідну губернську канцелярію очолив «реформатор слобідсько-український» (вислів Д. Багалія)⁴. Євдоким Олексійович Щербінін. Його безпосередніми помічниками були два губернаторські товариші. Наприкінці вересня 1765 р. посади останніх обіймали полковник (очевидно, з «регулярних» полків) Роман Бондаревський та колишній полковник Охтирського козацького полку Михайло Іванович Боярський²⁴. На початку жовтня того ж року М. Боярського «по ревностному ево желанію в регулярною службу» було звільнено з посади в губернській канцелярії (і невдовзі вже бачимо його підполковником Охтирського гусарського полку⁶), а обов'язки другого губернаторського товариша було покладено на згаданого вище майора Миколу Андрійовича Виродова²⁴. На початку листопада 1765 р. на посаду першого губернаторського товариша було призначено бригадира Тихона Федоровича Яминського, очевидно, замість Р. Бондаревського. Нарешті, постановою губернської канцелярії від 31 січня 1766 р. М. Виродова було звільнено від обов'язків губернаторського товариша й призначено очолювати Вотчинний департамент при тій же установі, а новим другим губернаторським товаришем став Петро Петрович Гринев¹⁹.

У такий спосіб було сформовано «кістяк» штату Слобідсько-Української губернської канцелярії, який лишався незмінним упродовж 1766–1767 рр. Про це свідчать офіційні «відомості» про службовців державних установ, подані від Слобідсько-Української губернії для внесення до адрес-календаря Імператорської академії наук за ці два роки (*Додаток*). Отже, поруч з керманичем Є. Щербініним бачимо губернаторських товаришів Т. Яминського й П. Гринева. Посаду прокурора в ці роки обіймав Лука Андрійович Михайлов, а Вотчинний департамент очолював М. Виродов²⁰. Секретарями в самій губернській канцелярії працювали Андрій Іванович Портнягин, Єгор Прокофійович Костилов та «на посаді секретаря» Олександр Романович Любицький, а у Вотчинному департаменті – Олексій Олексійович Володимиров²⁰.

Прізвища губернського прокурора, перших двох секретарів губернської канцелярії і секретаря Вотчинного департаменту не зустрічалися нам у контексті історії Слобожанщини першої полови-

ни 60-х рр. XVIII ст. Це опосередковано свідчить про те, що ці особи були «новими» в краю. Про інших же службовців маємо деякі біографічні дані.

Тож, Євдоким Щербінін у 1762–1764 рр. очолював Комісію про Слобідські полки, за результатами діяльності якої уряд визнав недоцільним подальше існування Слобідських козацьких полків⁸. Є. Щербінін народився 1728 р. у родині російських дворян, одержав хорошу домашню освіту й вступив на службу до лейб-гвардії Ізмайлівського полку. В 1758 р. з капітанів гвардії його було пожалувано полковником піхотного полку, в 1762 р. – бригадиром, а в 1763 р. – генерал-майором²⁹.

Майора Миколу Виродова було призначено «за полковника» в Харківський Слобідський козацький полк наприкінці 1763 р., коли словідських козацьких старшин було усунено від посад у зв'язку зі слідством щодо зловживань²⁷. У січні 1764 р. М. Виродов прибув на Слобожанщину і «прийняв» керівництво Харківським полком [там само]. У «сказке», складеній тоді ж ним самим відповідно до розпорядження словідського бригадира Микити Поскочина, М. Виродов про себе зазначає: «от роду ему тридцать пять лет, из дворян в службу [...] вступил в салдаты в Пермской пехотный полк с 744 году генваря с 1», потім служив сержантом у Казанському піхотному полку, а з 1751 р. по 1763 р. перебував в Українському ландміліцькому корпусі, де дослужився до чину секунд-майора; «в походах заграничных не был, кроме Лифляндии, Эстляндии и Курляндии»²⁷.

Петро Петрович Гринев був одним із членів Комісії з влаштування Слобідсько-Української губернії, яка на чолі з Є. Щербініним улітку 1765 р. реформувала устрій Слобожанщини. Підпис П. Гринєва проставлено на «Іменному списку (I)» – останньому переліку козацьких старшин Слобідських полків, укладеному в квітні–червні 1765 р. напередодні розформування цих полків⁶.

Олександр Любицький був останнім старшим полковим писарем Ізюмського козацького полку⁶. Він походив із словідської старшинської родини, у 22-річному віці (в 1737 р.) вступив на службу канцелярським писарем до Ізюмської полкової канцелярії, за три роки став канцеляристом і прослужив на цій посаді тринадцять років, поки 1753 р. дістав уряд молодшого, а 1756 р. – старшого полкового писаря⁶.

Що стосується штату нижчих службовців Слобідсько-Української губернської канцелярії (канцеляристів, канцелярських

писців, копіїстів), то частково його було успадковано від Харківської полкової канцелярії, а частково поповнено за рахунок нових призначень. Так, на документах другої половини 1765 р. зустрічаємо підписи канцеляристів Івана Носачева та Якова Сакменкова, які служили в колишній Харківській полковій канцелярії. У цитованому донесенні підпрапорного Т. Малеева згадується, що в грудні 1765 р. в губернській канцелярії відбулося офіційне зарахування «всех канцелярских служителей» до штату установи й призначення відповідного жалування²². При цьому, окремі зі службовців, як Т. Малеев, до штату зараховані не були, що й стало приводом до написання донесень²². Водночас в архіві установи відклалося кілька донесень за січень-лютий 1766 р. з проханням прийняти до штату якраз на ці посади²². Приміром, «копиистом» в губернській канцелярії висловлював бажання служити харків'янин Данило Ващенко, і його прохання було задоволено²². Про це ж просили в своїх донесеннях колишній копійст Старооскольської воеводської канцелярії Іван Андреев та харків'янин Григорій Пономаренков²². У документах зустрічаємо також імена «в должности протоколиста» архіваріуса губернської канцелярії Максима Павлова та підканцеляристів Василя Дубровського й Івана Павлова.

Ізюмська, Острогозька, Охтирська та Сумська воеводські провінційні канцелярії також стали безпосередніми спадкоємцями своїх попередниць – відповідних полкових канцелярій. Так, чолобитна канцелярського писаря колишньої Сумської полкової канцелярії Степана Лохвицького вміщує згадку про службу в «преждебывшей полковой, что ныне провинциальная канцелярии»¹⁸. Зустрічаємо й поклики на призначення підпрапорних «бывшею Ахтырскою полковою, что ныне правинциальная, канцеляриею»⁶.

Як і передбачалося під час скасування козацького устрою краю, воеводами та прокурорами до провінційних канцелярій було призначено росіян, а воеводськими товаришами – місцевих старшин¹⁰. Цитовані вище відомості про державних службовців Слобідсько-Української губернії для адрес-календарів за 1766 і 1767 рр. дозволяють назвати імена цих осіб (*Додаток*). Тож, в Острогозькій провінції служили: воеводою – колезький асесор Михайло Родіонович Крюков, воеводським товаришем – останній полковий суддя Острогозького козацького полку Федір Остапович Татарчуков, а з 1767 р. – секунд-майор колишній сотник Острогозького козацького полку Іван Степанович Лисаневич, секретарем – Федір Іванович

Матвеев; в Ізюмській провінції служили: воєводою – колезький асесор Прохор Петрович Бавикін, прокурором – Іван Якович Башлев (Бушнев?), воєводським товаришем – останній полковий суддя Ізюмського козацького полку Семен Степанович Любашевський, секретарем – Іван Савич Черкасов; в Сумській провінції служили: воєводою – прим'єр-майор Марко Маркович Лосєв, прокурором – Іван Петрович Романов, воєводським товаришем – останній полковий суддя Сумського козацького полку Олександр Іванович Парафіївський, секретарем – Андрій Савич Яковлев; в Охтирській провінції служили: воєводою – Леонтій Осипович Львов, прокурором – князь Григорій Іванович Вяземський, воєводським товаришем – останній полковий обозний Охтирського козацького полку Василь Тимофійович Боярський, секретарем – Родіон Дмитрович Давидов²⁰. Маємо відомості, що певний час восени 1767 р. обов'язки секретаря в Охтирській провінційній канцелярії виконував прапорщик і сотник Охтирського козацького полку Пилип Никифорович Поклонський [5, 409; 14, арк. 40], а в Ізюмській – останній молодший полковий осавул Ізюмського козацького полку Яків Іванович Таранухін¹⁴.

Штат нижчих службовців провінційні канцелярії успадкували від своїх попередниць. Приміром, підканцелярист Сумської провінційної канцелярії Роман Григорович Хитайленко у донесенні від 25 січня 1766 р. скаржився, що «по учреждении Сумской полковой провинциальной канцеляриею находящиеся в той канцелярии канцелярские служители в штат уже на положениям по чинам окладе помещены, а я [...] остался сверх штата», і просив зарахувати його до штатних канцелярських службовців установи²². На вихідній документації тієї ж Сумської провінційної канцелярії за 1765–1767 рр. зустрічаємо підпис канцеляриста Петра Христенкова, який служив у Сумській полковій канцелярії з 1749 р., зокрема штатним канцеляристом – з 1760 р.⁶. Подібне можемо сказати й стосовно Василя Конопліна, який у першій половині 1760-х рр. служив канцелярським писарем Охтирської полкової канцелярії, а з ліквідацією полково-сотенного устрою Слобожанщини продовжив службу канцеляристом на посаді реєстратора в Охтирській провінційній канцелярії¹⁶. В Острогоській провінційній канцелярії в другій половині 1760-х рр. служили реєстратором Кириак Тимошенков та канцеляристом Митрофан Путилин – колишні понадштатний канцелярист та штатний канцелярський писар Острогоської полкової

канцелярії відповідно¹⁴. Колишній штатний канцелярист Ізюмської полкової канцелярії Андрій Голіков продовжив службу копійстом¹⁹, а колишній штатний канцелярський писар Тимофій Пирятинський – канцеляристом в Ізюмській провінційній канцелярії¹⁴. Цікавою є згадка кінця 1765 р. про колишнього понадкомлектного сотника Острогоського козацького полку Адріана Яковича Жидкова, що той знаходився «при провинциальной канцелярии у приему по бывшей нерегулярной службе от сотен казачьих вещей»⁶.

Порядок роботи комісарських правлінь та повноваження комісарів було врегульовано «Инструкцией Слободско-Украинской губернии комиссарам» 1766 р.⁹, розробленою в Слобідсько-Українській губернській канцелярії, а загальні засади визначено в конфірмованій Катериною II доповіді «Об устройстве новоучрежденной Слободской губернии» згадуваних сенаторів Я. Шаховського, П. Паніна й А. Олсуф'єва від 20 травня 1765 р.¹⁰ та в «Инструкции Слободской губернии губернатору с губернской и провинциальными канцеляриями» від 6 липня того ж року.

Кожен комісар безпосередньо підпорядковувався провінційній канцелярії, на території якої було розташовано комісарство, і через неї отримував розпорядження від верховної влади. Загальне ж управління всіма комісарами здійснювала губернська канцелярія. Виняток становили тільки шість комісарств Харківського повіту – за відсутності окремої Харківської провінційної канцелярії вони підпорядковувалися безпосередньо губернській канцелярії. До обов'язків комісара належали: розкладка подушного й ведення списків осіб, на яких накладено цей податок; попередження втеч мешканців; зберігання в комісарському правлінні оригіналів грамот на землі, які належали містечками і перебували в спільному користуванні мешканців; слідкування за тим, аби обивателі не переходили з одного поселення в інше («все обыватели должны жить на своих поселениях тех, где они до сего жительство имели, а переходы запретить»); зведення сховищ для зерна («запасных магазейнов») і слідкування за наповненням їх збіжжям на випадок неврожаю; контроль за роботою цехів і ведення реєстрів членів цехів; нагляд за пожежною безпекою у поселеннях і наявністю протипожежного реманенту; загальний нагляд за громадським порядком; проведення словесних судів у дрібних справах («в брани, в драке, в потраве хлеба, в выбое лугов»); піклування про малолітніх сиріт (зокрема, ведення відповідних списків)⁹.

Призначення на посади комісарів, окрім комісарств «Харківського відомства», здійснювали провінційні канцелярії за попереднім погодженням з губернською канцелярією. Шістьох комісарів «Харківського відомства» призначала сама губернська канцелярія. Про це свідчить переписка цих установ за жовтень 1765 р. – лютий 1767 р.¹⁵. Указом Слобідсько-Української губернської канцелярії від 22 жовтня 1765 р. було наказано «в камисарские должности старшин определять таковых, на которых от обывателей прозбы не было»¹⁵.

Тож, комісарами було призначено наступних осіб. За даними на жовтень-листопад 1765 р. комісарства «Харківського відомства» очолювали: Харківське – відставний ротмістр, колишній підпрапорний і сотник Харківського козацького полку, Григорій Іванович Квітка; Липцівське – останній полковий осавул Харківського козацького полку Максим Трохимович Горленський; Салтівське – відставний хорунжий, колишній канцелярист Харківської полкової канцелярії, Герасим Миколайович Аргюхов¹⁵; Мерешанське – колишній сотник Харківського козацького полку Федір Олексійович Квітка¹⁵; Перекопське – останній молодший полковий писар того ж полку Іван Романовський¹⁴; Вільшанське – останній молодший полковий осавул того ж полку Іван Якович Ковалевський¹³.

Невдовзі у Перекопське комісарство «за комісара» замість І. Романовського було призначено відставного сотника, колишнього підпрапорного Харківського козацького полку Василя Михайловича Авксентьєва¹⁴, а вже в грудні того ж року – відставного капітана Єгора Максимовича Беляєва¹⁵. Про останнього відомо, що він на той час мешкав у містечку Таранівці Харківського повіту, а служив з 1736 р. до 1756 р. канцеляристом у Військовій колегії, а потім секретарем в Українському ландміліцькому корпусі й у 1763 р. вийшов у відставку¹⁵. Уже в лютому 1766 р. новопризначений перекопський комісар Є. Беляєв подав до губернської канцелярії рапорт з проханням про перенесення центру підпорядкованого йому комісарства з Перекопу до Валок, оскільки, за його словами, «усмотреть я мог и обстоятельства требуют мне почти завсегдашнее пребывание иметь в войсковом местечке Валках, а не в Перекопе, и н[ы]не [там] в окладе душ до трех тысяч, а в Перекопе разве до семи сот состоит»¹⁵. Резолюція губернської канцелярії від 20 лютого 1766 р. на цей рапорт була схвальною: «Тому камисарскому правлению в местечке Валках быть и то камисарство именовать Валковским»¹⁵. Схоже, що перенесення центру відбулося не лише в

цьому комісарстві. Якщо в документах осені 1765 р. ще фігурує Салтівське комісарство¹⁵, то вже восени 1766 р., і в 1767 рр. поруч із п'ятьма незмінними (Харківським, Липецьким, Мереп'янським, Валківським та Вільшанським) уже зустрічаємо Хотомлянське комісарство²⁰.

Як свідчать згадувані вище відомості про державних службовців Слобідсько-Української губернії для адрес-календарів за 1766 і 1767 рр.²⁰, за ці два роки з шістьох комісарств Харківського повіту незмінними комісарами лишилися тільки вільшанський – Іван Ковалевський та мереп'янський – Федір Квітка (щоправда, останній вже одержав чин прапорщика). Натомість, колишній липцівський комісар Максим Горленський був уже харківським, колишній перекопський комісар Іван Романовський тепер значився хотомлянським, а Липцівське комісарство очолював колишній сотник Харківського козацького полку поручик Павло Іванович Черняк²⁰.

Комісарами в комісарства Ізюмської, Острогозької, Охтирської та Сумської провінційних канцелярій за незначними винятками було призначено колишніх місцевих козацьких старшин.

Зокрема, в Острогозькій провінції у жовтні 1765 р. комісарами було затверджено: в Острогозькому комісарстві – порутчика Реп'єва, в Бірючанському – колишнього сотника Острогозького козацького полку Михайла Яковича Косенкова¹⁵, в Осинівському – останнього ротмістра того ж полку Миколу Хомича Остаф'єва⁶, в Калитвянському – колишнього сотника того ж полку Гаврила Антоновича Венецького⁶, у Миловатському – колишнього сотника того ж полку Івана Самойловича Уреула⁶, в Уривському – останнього полкового осавула того ж полку Гаврила Федоровича Зайцева⁶. Маємо відомості, що наприкінці 1765 – на початку 1766 рр., змінилися очільники Бірючанського та Калитвянського комісарств. Зокрема, стосовно першого, то «за камисара» вже служив колишній сотник Острогозького козацького полку Сава Іванович Рахмін⁶. У Калитвянському ж комісарстві до прибуття з Ізюма новопризначеного комісара останнього молодшого полкового писаря того ж полку Федор Павловича Тимошенкова, відповідні обов'язки виконував колишній сотник Андрій Якович Головинський⁶.

У комісарства Охтирської провінції восени 1765 р. було призначено останнього полкового суддю Охтирського козацького полку Олексія Кобеляцького, прапорщика і сотника того ж полку Пилипа Никифоровича Поклонського, останнього старшого полкового пи-

саря того ж полку Петра Кардашевського, колишнього сотника Івана Яремовича Поготовку⁶. На посаду ще одного комісара (у Котелевське комісарство) в Слобідсько-Українській губернській канцелярії розглядали кандидатуру останнього молодшого полкового осавула Охтирського козацького полку Юхима Івановича Зашаловського, але перешкодою стало його давніше перебування під слідством стосовно утисків козакам, «почему его как ссорившегося со обывателми того места определять несходно»¹⁵. Тоді вибір губернської канцелярії було зупинено на особі колишнього члена Комісії про Слобідські полки титулярного радника Юрія Козловського¹⁵.

У Сумській провінції комісарами було призначено наступних осіб: у Сумське комісарство – відставного сотника Сумського козацького полку Пилипа Афанасійовича Ієвлева⁶; у Межиріцьке комісарство – колишнього сотника Межиріцької сотні Степан Андрійович Селеховського⁶; в Миропільське – колишнього сотника Миропільської першої сотні Василя Григоровича Богаєвського⁶; у Лебединське – останнього старшого полкового осавула Сумського козацького полку Романа Матвійовича Косовцова⁶; очевидно, в Білопільське – колишнього понадкомплектного полкового суддю Сумського козацького полку Олексія Івановича Савича⁶. Уже в жовтні 1765 р. Олексій Савич подав до провінційної канцелярії прохання про звільнення з посади за станом здоров'я, і його змінив відставний сотник Семен Прокопович Романенков⁶.

В Ізюмській провінції Ізюмське комісарство очолював останній полковий хорунжий Ізюмського козацького полку Степан Юрійович Адамов¹⁴. Комісарами також служили сотники Олексій Данилович Бистрицький, Федір Самборський, Семен Федорович Кишинський, Андрій Данилович Сумець¹⁴.

До штату комісарського правління, окрім самого комісара, входили отаман «с чином за уряд подпрапорного», підканцелярист, два копіїсти, чотири кінні посильні («розсьльщики»), чотири сторожа, квартиргер для допомоги комісарові у виконанні поліційних функцій. За винятком комісарської і квартиргерської, всі посади були виборними із місцевого обивательського загалу. Отаман мав бути «из лучших» місцевих мешканців і служити не менше, ніж два роки. На цей час його було звільнено від сплати подушного. За згодою обивателів він міг служити і понад цей строк, але вже сплачуючи податок. Решта виборних службовців також звільнялася від оподатку-

вання, але подушне продовжували сплачувати їхні родини. Квартирера призначали з відставних підпрапорних чи унтер-офіцерів і сплачували жалування. На кожні сотню й десять дворів також обирали сотських та десятських («сотских и десятских»), які наглядали, аби ніхто не втік із поселення чи не переходив на інше місце⁹.

Приміром, в Балаклійському комісарстві Ізюмської провінції службовцями комісарського правління були призначені такі «балаклеийские жители: в писаре – Тимофей Лиманской, в пищики – Пантелеймон Котляров да Степан Мищенко»¹⁵. Виконуючий обов'язки балаклійського комісара колишній молодший полковий писар Ізюмського козацького полку Яків Таранухін у донесенні до Ізюмської провінційної канцелярії просив про звільнення цих осіб від сплати подушного й додавав, що «во всех Изюмской провинции камисарствах определенные во оные камисарства в писаре и пищики находятся в таком же положении в подушной оклад»¹⁵. Ізюмська провінційна канцелярія звернулася до Слобідсько-Української губернської канцелярії для з'ясування цієї ситуації, на що одержала резолюцію останньої з покликом на пункт 2 «Інструкції Слобідсько-Української губернії комісарам»: «[...] Тех оных определенных душ выключить из оклада, а семейству их быть в окладе»¹⁵.

Губернська та провінційні канцелярії, комісарські правління Слобідської України в перші роки свого функціонування використовували приміщення, архіви, печатки колишніх Слобідських полкових канцелярій та сотенних правлінь. Так, в «Інструкції Слобідсько-Української губернії комісарам» зазначалося: «К правлению комиссарам по их должности письменных дел в каждом камисарстве сделать по два покои и одной кладовой для архива, и именоваться им камисарскими правлениями; а до изделания довольствоваться теми строениями, в коих стояли по ныне сотенные правления»⁹. Охтирська провінційна канцелярія в червні 1767 р. рапортувала про виписки «по делам бывшей полковой и от оной в нынешнюю провинциальную канцелярию вступившим»⁶.

Ізюмська провінційна канцелярія в листопаді 1766 р. запитувала в донесенні до губернської канцелярії, «не повелено ль будет на Изюмское камисарское правление особливую новую печать сделать», адже «по необходимости» в цій установі тимчасово використовували печатку Ізюмської міської ратуші, та «и в других Изюмской провинции камисарствах печатей не имеетца», і навіть у самій

Ізюмській провінційній канцелярії «состоит имеющаяся печать на имя бывшей полковой канцелярии, а н[ы]не необходимо иметь должно государственную нынешней Изюмской провинциальной канцелярии»¹⁵. Відповідь Слобідсько-Української губернської канцелярії була короткою, але промовистою: «С требованием от губернской канцелярии тех печатей впредь до указа обожать, и справляться прежними, какие в той Изюмской провинциальной канцелярии и в камисарствах находятся, ибо о зделании как здешней губернской, так и четырем провинциям с комисарствами печатей особое определение учинено будет впредь»¹⁵. Як свідчать описи містечок Харківського повіту 1767 р., на цей час «печать с изображением государственного герба и надписью высечайшего ея императорскаго величества титула и названия сего камисарства» була тільки у Валківському комісарстві⁹, хоча відповідно до «Інструкції Слобідсько-Української губернії комісарам» у всіх комісарських правліннях мали бути «печати с гербом государственным, с вырезанием вокруг герба слов по названию каждого комисарства, например “печать Харьковскаго комисарства”».

Таким чином, з уведенням у 1765 р. загальноімперських порядків на Слобідській Україні керівними установами краю стали: Слобідсько-Українська губернська канцелярія, Ізюмська, Острогозька, Охтирська й Сумська провінційні канцелярії та комісарські правління. Ці установи успадкували від своїх попередниць (Бригадної канцелярії Слобідських полків, п'яти полкових канцелярій і сотенних правлень) приміщення, архіви, печатки й частково персонал службовців. Проте представникам колишньої місцевої козацької верхівки перші ролі дісталися лише на нижчому управлінському рівні – в комісарських правліннях. На ключові ж посади в краю – губернатора, двох його товаришів, губернського прокурора та чотирьох воевод – було призначено осіб, не заангажованих зв'язками з ліквідованою козацькою автономією і забезпечуваними нею привілеями.

Джерела та література:

1. Ерошкин Н. П. История государственных учреждений дореволюционной России. – Москва: Высш. школа, 1983. – С. 88-89, 110-112; Посохов С. И., Ярымыш А. Н. Губернаторы и генерал-губернаторы. – 2-е изд., испр. и доп. – Харьков: Ун-т внутр. дел, 1997. – С. 7.
2. Анисимов Е. В. Время Петровских реформ. – Ленинград: Лениздат, 1989. – 496 с.
3. Багалей Д. И. Очерки из истории колонизации степной окраины

Московского государства. – Москва: В Унив. типогр. (В. Катков), 1887. – 591 с.

4. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. – Харків: Дельта, 1993. – С. 77.

5. Головинский П. А. Слободские казачьи полки. – Санкт-Петербург: Типография Н. Гибльна и комп., 1864. – С. 203-204.

6. Еліта Слобідської України. Списки козацької старшин 60-х рр. XVIII ст.: [передм., упоряд. С. Потапенко]. – К., Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2008. – С. 173, 216, 290, 321, 350, 366, 379, 387, 408, 422.

7. Ерошкин Н. П. История государственных учреждений дореволюционной России. – Москва: Высш. школа, 1983. – С. 89

8. Маслійчук В. Л. Щербінінська комісія та скасування слобідських полків 1762–1764 рр. / В. Л. Маслійчук // Провінція на межі культур: [Дослідження з історії Слобідської України XVII–XIX ст.] / В. Л. Маслійчук. – Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2007. – С. 141–155.

9. Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губерний) в XVI–XVIII столетии / [сост. Д. И. Багалей]. – Харьков: Типогр. К. П. Счасни, 1890. – Т. 2. – С. 318; ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 12. – Арк. 20 зв.

10. Полное собрание законов Российской империи. – Санкт-Петербург, 1830. – Т. 16. – С. 1003-1007; Полное собрание законов Российской империи. – Санкт-Петербург, 1830. – Т. 17. – С. 74-75, 77, 133-136, 181-189, 194-195.

11. Посохов С. И., Ярмыш А. Н. Губернаторы и генерал-губернаторы. – 2-е изд., испр. и доп. – Харьков: Ун-т внутр. дел, 1997. – 163с. – (Харьковский биографический словарь).

12. Потапенко С. П. Службовці полкових канцелярій Слобідської України першої половини 1760-х років: чисельність, персональний і соціальний склад, родинні зв'язки / С. П. Потапенко // Наукові записки. Праці молодих вчених та аспірантів. – К., 2009. – С. 66–97.

13. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф. 1584. – Оп. 2. – Спр. 404. – 451 арк.

14. ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 115. – 108 арк.

15. ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 12. – 111 арк.

16. ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 146. – 9 арк.

17. ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 148. – 4 арк.

18. ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 151. – 7 арк.

19. ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 156. – 3 арк.

20. ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 157. – 8 арк.

21. ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 17. – 89 арк.

22. ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 179. – 100 арк.

23. ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 331. – 6 арк.
 24. ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 71. – 22 арк.
 25. ЦДІАК України. – Ф. 1817. – Оп. 1. – Спр. 20. – 245 арк.
 26. ЦДІАК України. – Ф. 1817. – Оп. 1. – Спр. 2. – 102 арк.
 27. ЦДІАК України. – Ф. 1817. – Оп. 1. – Спр. 94. – 77 арк.
 28. Шандра В. С. Губернська канцелярія / В. С. Шандра // Енциклопедія історії України / [Ред. кол.: В. А. Смолій (гол. кол.), В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський, В. О. Горбик та ін.]. – К. Наукова думка, 2004. – Т. 2. – С. 239.
 29. Щербинин Евдоким Алексеевич // Русский биографический словарь. – Санкт-Петербург, 1912. – Т. 24. – С. 173–174.
 30. Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства... - С.318.
 31. Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства... – С. 295-318; Полное собрание законов Российской империи. – Санкт-Петербург, 1830. – Т. 17. – С.133-136, 181-189; ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 12. – Арк.22-23; ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 157. – 8 арк; ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 331. – 6 арк.
 32. Посохов С. И., Ярмыш А. Н. Губернаторы и генерал-губернаторы... - С.154-155.

Додаток

№ 1

1766 р., листопада 27. – Відомість про службовців Слобідсько-Української губернської, Острогозької, Ізюмської, Сумської і Охтирської провінційних канцелярій та комісарських правлінь Харківського повіту¹

// арк. 4 Ведомость о находящихся в Слободской губѣрнии присутствующих прокурорах и сѣкрѣтарях
 В Слободской Украинской губѣрнской канцѣлярии
 опрѣдѣлѣнной в Слободскую Украинскую губѣрнію с властію
 губѣрнаторскою гѣнѣраль маіоръ и лѣиб гвардіи примѣръ
 маіоръ и кавалѣръ Евдокимъ Алѣксѣевичъ Щѣрбининъ

¹ *Відповідна справа має назву: «Д-ло о собрании вѣдомостей о встѣх находящихся въ Слободской губѣрнии присутствѣнныхъ м-стахъ присутствующих прокурорахъ, судяхъ и исправникахъ 1766 года на 8 листахъ» (ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 157. – Арк. 1а). Приписка на документі: «При російскомъ нын-шнтго года адѣтсѣ календар — извѣстия къ приготовлѣннїю оногo калндаря. Ноября 27 1766. В Канцѣлярию Императорской Академіи наукъ» (Там само. – Арк. 2).*

губѣрнаторскиѣ товарищи
брѣгадиры
Тихонѣ Фѣдоровичѣ Яминской
Пѣтрѣ Пѣтровичѣ Гринѣвъ
прокурорѣ Лука Андрѣвичѣ Михайловѣ
сѣкрѣтари
Андрѣи Ивановѣ сн~ѣ Портнягинѣ
Егорѣ Прокофиѣвъ сн~ѣ Костылѣвъ
в должности сѣкрѣтаря полковой писарѣ Алѣксандрѣ Романовѣ
сн~ѣ Любицкїи
в учрѣждѣнном при Слободской Украинской губернской
канцѣлярїи в Вотчинномѣ дѣпартамѣнтѣ
калежской ассѣсорѣ Николай Андрѣевѣ сн~ѣ Выродов // арк.
4 зв.
сѣкрѣтарѣ Алѣксей Алѣксѣевѣ сн~ѣ Володимѣровѣ
Оной губерніи в правинцияхъ
В Острогожской
в должности воѣводской ассѣсорѣ Михаила Радїонов сн~ѣ
Крюковѣ
в должности воѣводского товарища бывших Слободских пол-
ков полковой судья Фѣдорѣ Евстафыѣвъ сн~ѣ Татарчуковѣ
сѣкрѣтарѣ Фѣдорѣ Ивановѣ сн~ѣ Матвеѣвъ
В Бїзюмской
в должности воѣводы коллѣжской ассѣсорѣ Прохорѣ Пѣтровѣ
сн~ѣ Бавыкинѣ
в должности воѣводского товарища полковой судья Сѣмѣнѣ
Стѣпановѣ сн~ѣ Любашѣвский
прокурорѣ Иванѣ Яковлѣвъ сн~ѣ Бушнѣвъ[?]²
сѣкрѣтарѣ Иванѣ Савинѣ сн~ѣ Чѣркасовѣ
В Сумской
в должности воѣводского товарища[!]³ маїорѣ Марко Марковѣ
сн~ѣ Лосѣвъ // арк. 5
в должности воѣводского товарища капитанѣ и судья
Алѣксандрѣ Ивановѣ сн~ѣ Парафѣвский
прокурорѣ Иванѣ Пѣтровѣ сн~ѣ Романовѣ
сѣкрѣтарѣ Андрѣи Савинѣ сн~ѣ Яковлѣвъ

² Прочитано неточно.

³ У текстї описка. Мало бути: «в должности вотводской».

В Ахтырской
в должности воѣводской примеръ маіоръ Лѣонтѣи Осиповъ
сн-ъ Львовъ
в должности воѣводского товарища полковой обозной Василѣи
Тимофеѣвъ сн-ъ Боярский
прокуроръ князь Григорѣи Ивановъ сн-ъ Вязѣмский
сѣкрѣтарь Радионъ Дмитриѣвъ сн-ъ Давыдовъ // арк. 5 зв.
Оной губѣрній в камисарствах камисаровъ
в Харьковском полковой асаул Маѣим Горлѣнской
в Липѣцком порутчикъ Павѣль Чѣрнякъ
в Хотомлянском полковой писар Иванъ Романовскій
в Мѣрѣфянском прапорщикъ Аѣдоръ Кветка
в Валковском капита Егоръ Беляѣвъ
въ Олшанском полковой асаулъ Иванъ Ковалевскій
ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 157. – Арк. 4–5. Оригінал

№ 2

1767 р., вересня 3. – Відомість про службовців Слобідсько-Української губернської, Острогзької, Ізюмської, Сумської і Охтирської провінційних канцелярій та комісарських правлінь Харківського повіту⁴

// арк. 5 Ведомость о находящихся в Слободской губѣрній присутствующих прокурорах и сѣкрѣтарях
В Слободской Украинской губѣрнской канцѣляріи
опрѣдѣлѣнной в Слободскую Украинскую губѣрнію с вла-
стию губѣрнаторскою гѣнѣралъ маіоръ лѣйб гвардии примѣр
маіоръ и кавалѣр Евдокимъ Алѣксеѣвич Щѣрбининъ
губѣрнаторскиѣ товарищи
брѣгадиры
Тихонъ Фѣдоровичъ Яминской
Пѣтръ Пѣтровичъ Гринѣвъ
прокуроръ Лука Андрѣѣвичъ Михаилов

⁴ Відповідна справа має назву: «Дѣло о всѣхъ в губѣрнской канцѣляріи и в присутствѣнныхъ местахъ о присутствующихъ и прокурорахъ и сѣкрѣтаряхъ 1767 году на 6 листахъ» (ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 331. – Арк. 1). Супровідне «донесення» губернської канцелярії до Канцелярії Імператорської Академії наук про надсилання цієї відомості для внесення до адрес-календаря датовано 3 вересня 1767 р. (Там само. – Арк. 3).

сѣкрѣтари
Андрѣи Ивановъ сн~ъ Портнягинъ
Егоръ Прокофѣевъ сн~ъ Костылѣвъ
в должности сѣкрѣтара полковой писар Алѣксандръ Романов
сн~ъ Любицкой
в учрѣждѣнном при Слободской Украинской губернской
канцѣлярїи Вотчинномъ дѣпартамѣнтѣ
каллежской ассѣсоръ Николай Андрѣевичъ Выродовъ
сѣкрѣтаре Алѣксѣй Алѣксѣевъ сн~ъ Володимѣровъ // арк. 5 зв.
Оной губерніи в провинцияхъ
В Острогской
в должности воѣводской коллежской ассѣсоръ Михаилъ Радио-
новъ сн~ъ Крюковъ
в должности воѣводского товарища сѣкундъ майоръ Иванъ
Стѣпановъ сн~ъ Лисанѣвичъ
сѣкрѣтаре Фѣдоръ Ивановъ сн~ъ Матвѣевъ
В Бізюмской
в должности воѣводы коллѣжской ассѣсоръ Прохоръ Пѣтровъ
сн~ъ Бавыкинъ
прокуроръ Иванъ Яковлѣвъ сн~ъ Башлѣвъ[?] ⁵
в должности воѣводского товарища полковой судья Сѣмѣнъ
Стѣпановъ сн~ъ Любашѣвскій
сѣкрѣтаре Иванъ Савинъ сн~ъ Чѣркасовъ
В Сумской
в должности воѣводской примѣръ маіоръ Марко Марковъ сн~ъ
Лосѣвъ
прокуроръ Иванъ Пѣтровъ сн~ъ Романовъ
в должности воѣводского товарища капита и судья
Алѣксандръ Ивановъ сн~ъ Парафѣевскій
сѣкрѣтаре Андрѣи Савинъ сн~ъ Яковлѣвъ // арк. 6
В Ахтырской
в должности воѣводского товарища[!] ⁶ примѣръ майоръ
Лѣонтѣи Осиповъ сн~ъ Львовъ
прокуроръ князь Григорѣи Ивановъ сн~ъ Вязѣмской
в должности воѣводского товарища полковой обозной Василѣи
Тимофѣевъ сн~ъ Боярский

⁵ Прочитано неточно.

⁶ У тексті описка. Мало буті: «в должности вотводской».

сѣкрѣтарь Радионъ Дмитриѣвъ сн-ъ Давыдовъ
При формировании слободскихъ гусарскихъ полков надворной
советникъ Иванъ Андѣѣвичъ Лгунов[?] ⁷
Оной губѣрнии в камисарствах камисары
в Харьковскомъ полковой асауль Маѣим Горлѣнской
в Липѣцкомъ порутчикъ Павѣль Чѣрнякъ
в Хотомлянскомъ полковой писаръ Иванъ Романовской // арк. 6
зв.
в Мѣрѣфянскомъ прапорщикъ Аѣдоръ Кветка
в Валковскомъ капитанъ Егоръ Бѣляѣвъ
въ Олшанскомъ полковой асауль Иванъ Ковалѣвской
ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 331. – Арк. 5–6 зв. Оригі-
нал

⁷ Прочитано неточно.